

▼

NEMZETÁLLAMOK, GLOBALIZÁCIÓ ÉS KÉTNYELVŰSÉG. NYELVPEDAGÓGIAI ÉS SZOCIOLINGVISZTIKAI TANULMÁNYOK

▲

Szerkesztők: Horváth István – Tódor Erika Mária

NEMZETI
KISEBBSÉGGYAKORLATI
INTÉZET

KRITERION

Kolozsvár, 2009

Cím: *Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség.*
Nyelvpedagógiai és szociolingvisztikai tanulmányok
Szerkesztők: Horváth István – Tódor Erika Mária

Nemzeti Kisebbségkutató Intézet
Kriterion Könyvkiadó

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Nemzetállamok, globalizáció és kétnyelvűség : nyelvpedagógiai és szociolingvisztikai tanulmányok / ed. : Horváth István, Tódor Erika Mária. - Cluj-Napoca : Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale : Kriterion, 2009
Bibliogr.
Index
ISBN 978-606-92223-9-3 ; ISBN 978-973-26-0974-3

I. Horváth, István (ed.)
II. Tódor, Erika Mária (ed.)

323.1(=511.141)(498)

Sorozatszerkesztők: Horváth István, Jakab Albert Zsolt
Lektor: Horváth István, Tódor Erika Mária
Korrektúra: Demeter Zsuzsa
Borítóterv és tipográfia: Könczey Elemér
Számítógépes tördelés: Tomulescu Cezarina-Oana
Nyomda: Conphys SRL, Rm. Vâlcea

© Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale

Románia Kormánya és az NKI nem vállal felelősséget a kötet tartalmáért. A kötetben szereplő tanulmányok teljes egészében a szerzők véleményét tükrözik.

Tartalom

Előszó	7
Globalizáció – nemzetállam	11
KONTRA Miklós Globalizáció, magyar nyelvi kisebbségek és nyelvpolitika	11
CSERNICSKÓ István – FERENC Viktória Az ukrajnai oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás	25
BALÁZS Lajos A román nyelv magyar iskolában való tanításának vélt és valós dilemmái	41
PAPP KINCSES Emese Kulturális globalizáció és nyelvi regresszió a Székelyföldön	49
GÁL Noémi A magyar nyelv Romániában a nyelvi revitalizáció eszköztárának fényében	73
A többnyelvűség társadalmi beágyazottsága	
HORVÁTH István Többnyelvűség és a nyelvi reprodukció kockázata az erdélyi magyar nyelvű népesség vonatkozásában	85
SORBÁN Angella A kétnyelvűségről munkaerő-piaci kontextusban	133

VINCZE László	145
Nyelvi környezet és médiahasználat	
BATIZÁN Emese Emőke	155
(Két)nyelvhasználat egy erdélyi szórvány településen	
MANDEL Kinga	181
Kárpáti romák oktatási esélyei a Pilis völgyében	
A többnyelvűség pedagógiája és pszichológiája	
TÓDOR Erika Mária	215
Kétnyelvűség. Jelentésreprezentáció. Iskola	
PLETL Rita	231
Az írásbeli kifejezőképesség színvonalának alakulása az elemitől az érettségiig	
BIRÓ Enikő	259
A harmadik nyelv elsajátítását befolyásoló tényezők és a domináns kétnyelvűség	
BALOGH Livia	275
„Előrelátó vagy, de mégis...” Az óvodák tannyelvének megválasztása kisebbségi közegben	
LENGYEL Zsolt	293
Magyar asszociációs normák (2006–2008)	
BÁTYI Szilvia	303
Egy szóasszociációs vizsgálat eredményei a kárpátaljai magyar általános iskolások körében	
REHO Anna	317
Gyermekek nevelése a jelen és a múlt vetületében Kárpátalja polikulturális oktatási régiójában	
Abstracts	329
A szerzők névsora	347

Előszó

A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet (Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale) 2007-es megalakulása óta több, a kisebbségi nyelvhasználattal kapcsolatos átfogó kutatási és gyakorlatiasabb jellegű nyelvpolitikai programot kezdeményezett vagy támogatott. Ezek között kiemelkedő helyen szerepel a Sapientia-EMTE csíkszeredai Gazdaság-és Humántudományok Karának, Román Nyelv és Irodalom-Angol Nyelv és Irodalom Tanszékével közösen szervezett, már második kiadását megélt konferencia.

Ma már – a tradícióteremtés jogos igényével fellépő – konferenciánk (melyet e könyv megjelenése pillanatában immár harmadszor szervezünk meg) célja nem más, mint hogy a kisebbségi többnyelvűségi kontextus különböző vonzataira fókuszáló kutatásokat és az ebben a témakörben dolgozó kutatókat, szakértőket valamilyen formában integrálja. Az integráció nem elsősorban és nem kiemelkedően a nyelvészekre vonatkozott, hisz a nyelvi kontaktusok, és a kisebbségi nyelvi helyzet kontextusában megnyilvánuló sajátos eróziós hatások kutatása a nyelvészeknek egy markánsan körvonalazott szakmai közösségét eredményezte, amelyen belül a tudástermelés több évtizedes múltra tekint vissza. Sokkal inkább a romániai – általában közép-kelet-európai kisebbségi kontextusban –, viszonylag új keletűen professzionalizálódó, intézményesülő szakmai kezdeményezéseket, műhelyeket, kutatókat

CSERNICSKÓ István – FERENC Viktória

Az ukrajnai oktatáspolitikai és a kárpátaljai magyar felsőoktatás

Magyar nyelvű felsőoktatás Kárpátalján

Az oktatáspolitikai alakítja az állam oktatási intézményhálózatának szerkezetét, meghatározza az oktatott tartalmakat, az intézmények révén közvetítendő ideológiákat. Az oktatáspolitikai mindig valamilyen társadalmi, gazdasági, ideológiai célok mentén működik. Hátterében gyakran állnak *nemzet- és nyelvpolitikai célkitűzések*. Tanulmányunkban ezt igazoljuk konkrét példával: az ukrajnai oktatáspolitikai helyzet nyelvi, nyelvpolitikai vonatkozásainak felvázolásával. Mindezt a magyar nyelven megszervezett kisebbségi felsőoktatás szemszögéből közelítjük meg. Ukrajnában magyar nyelvű felsőoktatásról a Szovjetunió széthullása utáni időszaktól kezdődően beszélhetünk. Amikor a kisebbségi jogok kiszélesedtek Közép-Európában, a nemzeti nyelveken folyó felsőoktatás terjedése mellett a magyar kisebbségi régiók mindegyikében (Erdélyben, Felvidéken, Vajdaságban és Kárpátalján is) megfogalmazódott az igény a magyar nyelvű felsőoktatás megteremtésére, többek között nem (csak) állami, hanem önálló magyar nyelven oktató felsőoktatási intézmények alapítása révén.

Mára Romániában, Szlovákiában, részben Szerbiában és Ukrajnában is létrejöttek az önálló magyar felsőoktatási intézmények.

S miután az intézmények azzal, hogy a magyar diákok képzéséért folytatott harcban megdöntötték a helyi állami felsőoktatási intézmények monopol helyzetét, az állami oktatási szféra is magyar tannyelvű karok nyitásával, illetve a már létező magyarul is tanulható szakválaszték bővítésével reagált. Ennek eredményeként mára létrejött a határon túli magyar felsőoktatás.

Összegezve az elmúlt évek felsőoktatási expanzióját, ami a magyar nyelven is tanulható szakokat illeti, jelenleg a magyar tannyelvű felsőoktatás fő bástyái Kárpátalján (a hallgatói létszám alapján kialakult sorrendben):

1. a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola (továbbiakban Rákóczi Főiskola) (10 alapszak, 1100 hallgató),
2. az Ungvári Nemzeti Egyetemen (továbbiakban UNE) létrehozott Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Kar (új elnevezésével: A Szaktantárgyakat Magyar Nyelven Oktató Humán-Természettudományi Kar.) (4 alapszak, 285 diák),
3. a Munkácsi Állami Egyetemen működő elemi iskolai tanítóképzés (1 szak, 127 diák),
4. valamint a Kijevi Szlavisztikai Egyetem (továbbiakban KSZE) Ungvári Kihelyezett Tagozatán működő magyar–angol szakos tanárképzés (1 szak, 50 hallgató)

Az említett négy felsőoktatási intézmény a 2008/2009-es tanévben 1555 magyar diákot fogadott be az általuk meghirdetett 13 magyarul tanulható szakon, további 3 olyan nyelvi képzésben (angol nyelv 2 intézményben és ukrán nyelv), ahol az adott idegen nyelvet a magyarral párban lehet tanulni, vagy bár a magyar nyelv csak részben jelenik meg tannyelvként, de a képzést kifejezetten magyar csoportok számára indítottak.

1. táblázat. Magyarul is tanulható szakok Kárpátalján a 2008/2009-es tanévben

	Rákóczi Főiskola	UNE Magyar Kar	Munkácsi Állami Egyetem	Kijevi Szlavisztikai Egyetem ungvári tagozata	Összesen
óvodapedagógia	1				1
Tanítói	1		1		2
Magyar	1	1		1	3
Történelem	1	1			2
Földrajz	1				1
Biológia	1				1
Fizika		1			1
Matematika	1	1			2
könyvvitel és auditálás	1				1
ukrán (a magyar iskolák számára)	1				1
angol (magyar szakkal szakkpárban)	1			1	2
ÖSSZESEN	10	4	1	1	

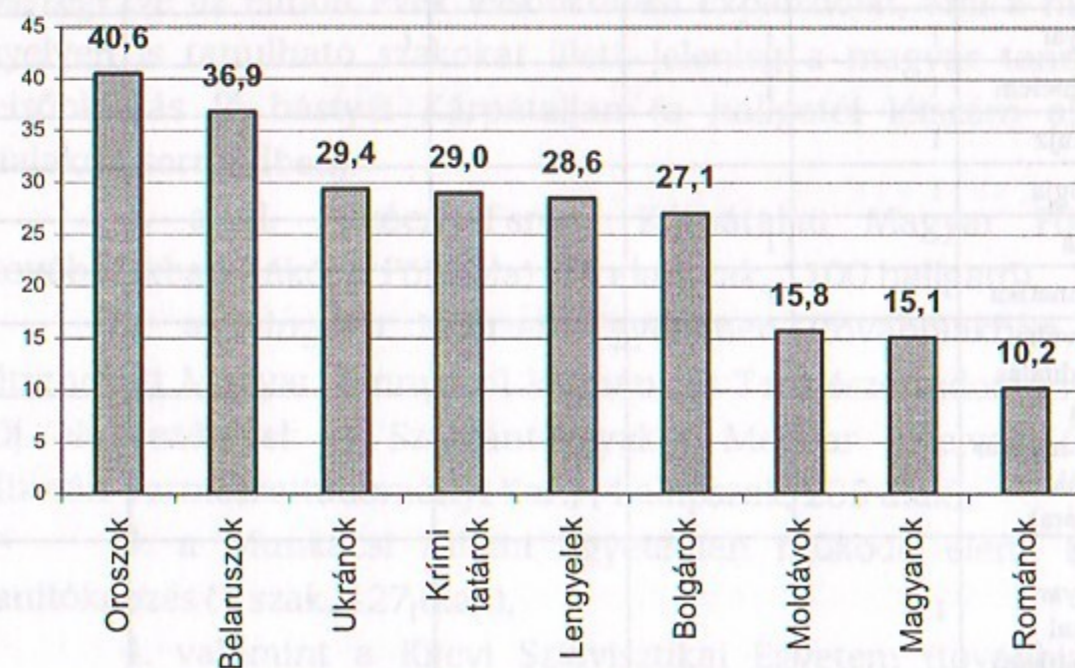
A magyar nyelvű felsőoktatás nyelvi kihívásai

Egy ilyen kis közösség tekintetében, mint a 150 000 fős kárpátaljai magyarság, egy önálló magyar nyelven oktató főiskola (Rákóczi Főiskola), valamint számos magyarul tanulható szak létrehozása az állami egyetemeken, erőn felüli teljesítmény, ugyanakkor számos nyelvi kihívást is rejt magában.

Nem véletlen, hogy az anyanyelven megszervezett oktatás a kisebbségpolitika egyik állandó, kiemelt ügye. A kisebbségi nyelvű felsőfokú képzést az esélyegyenlőség biztosításának és a hátrányos helyzet felszámolásának egyik eszközeként kezelik. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint például a legnagyobb ukrainai

nemzetiségek körében a befejezett felső végzettséggel rendelkezők aránya a következőképp alakult:

1. ábra. A befejezett felső végzettséggel rendelkező aránya Ukrajna néhány nemzetisége körében (a 2001. évi népszámlálás adatai alapján: www.ukrcensus.gov.ua/results)

A magyarul is tanulható szakok megjelenésével a magyar fiatalok részvételi aránya a felsőoktatásban javult (Orosz et al. 2008: 98), ugyanakkor a diploma megszerzése önmagában még nem elég az integrációhoz, illetve ahhoz, hogy a magyar fiatalok versenyképesek legyenek többségi társaikkal. Ehhez feltétlenül szükség van az államnyelv ismeretére is. Globalizálódó világunkban pedig a diplomásokkal szemben támasztott másik alapkövetelmény legalább egy idegen nyelv ismerete. Vagyis: a kárpátaljai magyar felsőoktatásnak olyan értelmiségieket kell vagy kellene képeznie, akik – a versenyképes szakmai tudásuk mellett – szakmájukat magyarul és a többségi nyelven is képesek ellátni, illetve legalább kommunikációképesek egy világnyelven (Beregszászi 2002: 192; Szépe 1984, Lanstyák 1996). Ennek elérése átgondolt

tannyelvpolitika megfogalmazását követeli meg azok részéről, akik a kisebbségi felsőoktatás nyelvi kérdéseiben döntést hozhatnak.

A vázolt nyelvi célok elérését azonban jelentősen megnehezíti az a körülmény, hogy a felsőoktatásba magyar tannyelvű iskola után kerülő diákok gyakorlatilag egyáltalán nem beszélnek az államnyelvet.

A kárpátaljai magyarok alacsony szintű államnyelvtudásának oka az, hogy Ukrajna 1991-es függetlenné válása előtt a kisebbségi iskolákban csak az oroszot oktatták, az ukránt nem. 1991 után kötelezővé vált az ukrán oktatása valamennyi oktatási intézményben, csak épp nem voltak ehhez tantervek, tankönyvek, tanárok, segédanyagok (Beregszászi–Csernicskó 2004). A helyzet máig (18 év elteltével) nem változott érdemben. Ezt támasztják alá az oktatási miniszternek (Ivan Vakarcsuknak) a szavai, aki 2008. március 4-én így értékelte az államnyelv oktatásának határfokát a kisebbségi nyelven oktató iskolákban: „Kiderült, hogy az ukrán nyelv oktatása helyett nem ritkán ezt csak imitálják, a bizonyítványokba pedig a legmagasabb osztályzatok kerülnek.”¹

Ez a helyzet két dolgot implicál:

1) hiába volna szükséges a magas szintű államnyelvi szaknyelvi kompetencia eléréséhez egyes tárgyak ukrán nyelven való oktatása, a diákok nyelvismerete ezt nem teszi lehetővé;

2) a kitűzött nyelvi célok elérése érdekében a felsőoktatási intézményeknek a közoktatás feladatait átvállalva emelni kell hallgatóik ukrán nyelvtudásának szintjét.

2009 tavaszán mélyinterjúk keretében kérdeztük meg a felsorolt négy egyetem vezető beosztású képviselőit² arról, hogyan

¹ Lásd: http://www.mon.gov.ua/newstmp/2008/05_03/doc.doc

² Adatközlőink voltak: Orosz Ildikó, a Rákóczi Főiskola elnöke, Lizanec Péter, az UNE Magyar karának dékánja, Tyahur László, a Munkácsi Állami Egyetem tanítóképző karának rektorhelyettese, Neszuh Ludmilla, a Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozatának vezetője. Adatközlőink nevüket adták az interjúkhoz.

képesek az intézmények az imént felvázolt nyelvi problémákkal megküzdni.

Az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Tannyelvű Karának képviselőjében a kar dékánját, *Lizanec Pétert* kérdeztük a képzés sajátosságairól. Elmondása szerint a legnagyobb probléma (tragédia, ahogyan ő fogalmaz) az, hogy a magyar diákok többsége, bár jó jegyekkel érkezik ukrán nyelvből, de gyakorlatilag nyelvtudással nem rendelkeznek. Az egyetem magyar kara erre a problémára nyelvoktatás keretében próbál választ adni, azonban a professzor hiányolja a módszertani megalapozottságot, és az államnyelv oktatásának reformját javasolja: „...teljesen másképpen kell oktatni az ukrán nyelvet, teljesen. Ez a módszer, ami van, az elavult, már 100 éves... nem szabad azt csinálni, se iskolákban, se egyetemen... a magyarok már gyerekkortól, már iskolában is tudjanak magyarul, ukránul akkor ez másképpen teljesen kell tenni.” Azonban a professzor megállapítása csupán ajánlásként szerepel, s a reform előkészítését, bevezetését szorgalmazó konkrét lépésekről nem beszél.

Mivel korábban megállapítottuk, hogy az érvényesülni akaró diákoknak nem csupán nyelvoktatás keretében kialakítható kommunikatív ismeretekre van szükségük, hanem szakmai szókincsre is szűkebb szakterületükkel kapcsolatosan, ezért a szaknyelvoktatásról is megkérdeztük a dékánt. A professzor azonban nem tett említést ezzel kapcsolatos már működő kurzusokról, ugyanakkor érdekes azt is megfigyelnünk, hogy a közelmúltban az Ungvári Egyetem Magyar Karának elnevezése megváltozott az eredeti Magyar Tannyelvű Humán- és Természettudományi Karról Szaktantárgyakat Magyar Nyelven Oktató Humán-Természettudományi Karra. Ez a változás arra utal, hogy ebben az intézményben épp azokat a szaktantárgyakat akarják csak magyar nyelven oktatni, amelyekre államnyelvű terminológiájának ismeretére az ukrain munkapiacra érvényesülni akaró diákoknak a leginkább szükségük van, míg az olyan általános ismereti tárgyakat, mint a filozófia, pedagógia ukránul oktatják.

A magyar kar dékánja a hallgatói mobilitás lehetőségét is említi a nyelvtudás gyarapítása szempontjából, de ez is csak lehetőségként, s nem létező gyakorlatként értendő. A hallgatói és oktatói mobilitás nyelvtanulás céljából való alkalmazását nemrégiben az ukrán oktatási miniszter³ is javasolta. Köztudott ugyanis, hogy az ukrán szaknyelv ismerete nem csupán Kárpátalja és az itt élő magyar diákok és oktatók gondja, hanem az egész ország problémája, hiszen számos egyetemen a szovjet örökség részeként még napjainkban is orosz nyelven oktatnak.

Röviden összefoglalva az Ungvári Nemzeti Egyetemen működő magyar kar nyelvpolitikai gyakorlatát, sajnos azt kell látnunk, hogy bár vannak jó ötletek, a kar vezetői érzékelik korunk fokozódó nyelvi kihívásait, azonban konkrét lépésekről még nem beszélhetünk. Hiányzik az a nyelvstratégia, amely hasonlóan számos európai egyetem nyelvstratégiájához, tudatosan, előre meghatározott célok mentén működik.

A Munkácsi Állami Egyetemen működő magyar tannyelvű tanítóképzés részleteiről a tagozatért felelős prorektort, *Tyahur Lászlót* kérdeztük meg. A munkácsi tanítóképzés nyelvoktatási gyakorlata azért érdekes, mert a prorektor elmondása szerint ők kifejezetten magyarul nem tudó ukrán filológusokat alkalmaznak a magyar csoportok nyelvoktatásában: „Próbálunk úgy választani, hogy a filológus ne nagyon tudjon magyarul. Mert akkor jobb mégis, mert ha magyar, akárhogy, ha megkérdez a gyerek valamit, a tanár tudatalattilag már válaszol neki magyarul. És akkor ez nem lesz tiszta ukrán nyelv.”

A munkácsi prorektor arra is felhívta a figyelmet, hogy abból kifolyólag, hogy a város ukrán többségű, a kezdeti nyelvi gondok hamar és szinte külső beavatkozás nélkül feloldódnak. Hiszen a diákok a városban s sokszor a kollégiumban is csupán államnyelven tudnak kommunikálni. Ami azonban az ukrán szakszókincs

³ 19/9-480. számú hivatalos levél, megtalálható Ukrajna Oktatási Minisztériumának honlapján: <http://www.mon.gov.ua>

kialakítását illeti, az intézmény a következő elvek szerint jár el: a nyelvoktatás mellett ukrán tannyelvű órákat vezettek be annak érdekében, hogy a diákok szaknyelvi ismeretekre is szert tegyenek. A prorektor véleménye szerint ez semmiképpen sem kell, hogy meghaladja a kurzusok felét, de legalább a tantárgyak 20-25%-át szükséges ukrán nyelven tanítani. Mivel a főiskola a magyar csoportok révén kifejezetten a magyar iskolák számára kíván tanárokat képezni, ezért úgy döntöttek, hogy a szaktárgyakat oktatják magyarul, az alapismereti tárgyakat pedig ukránul: „... jobb nekik ha a módszertant magyarul olvassák, a kifejezéseket, a szakmai kifejezéseket, magát a módszereket, mintha ukránul olvasnák. Úgy döntöttünk, hogy az ilyen alaptantárgyakat lehet, mondjuk ukránul is, hogy fejlődjön végül is az ukrán nyelvtudásuk, de a módszertanokat, az ilyen specpredmeti⁴ az mindent magyarul.” Természetesen a gyakorlat azt mutatja, hogy az előre meghatározott anyanyelv-államnyelv arányt legtöbbször a kurzust oktató tanárok nyelvi kompetenciája írja felül, illetve alakítja.

A Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvári Kihelyezett Tagozatának vezetője Neszuh Ludmilla tájékoztatót a képzés sajátosságairól. Elmondása szerint az intézményben zajló nyelvoktatás célja az, hogy a diplomások négy nyelv ismereteiben váljanak jártassá a tanulmányi időszak végére. Ezek közül két nyelvet a szakirányként választott magyar, illetve angol nyelv biztosít, harmadikként a diákok választhatnak az intézményben tanulható szláv nyelvek egyike közül, amit nyelvoktatás keretében tanulhatnak: „Szóval ennek a filiának az a sajátossága, hogy itt két nyelvet tanulnak. Itt nem csak magyar specialistákat képeznek, hanem magyar–angol, és plusz két évig tanulnak egy szláv nyelvet. Van nálunk bolgár, lengyel, szlovák és cseh. Szóval három nyelvtudású diákok lesznek... Na és még ukrán nyelvet tudnak egy kicsit és négy nyelvet.”

⁴ Szaktantárgyak

Látnunk kell, hogy a KSZE ungvári tagozatán is kirajzolódni látszik egy nyelvi koncepció, de az is kiderül, hogy „az ukrán nyelvet tanulnak egy kicsit” stratégia és egy negyedik nyelv elsajátításával járó plusz teher alapvetően nem a magyar kisebbség nyelvi céljait szolgálja.

Ami a tannyelvet illeti, a KSZE ungvári tagozatán működő magyar–angol szakon a tantárgyak tannyelve fele-fele arányban oszlik meg a két választott nyelvi szak között, sőt vannak olyan tantárgyak, amelyeket jellegükből adódóan nem is lehetne ukrán nyelven tanítani. Adatközlőm külön kérésre elmondta, hogy vannak ukrán tannyelvű kurzusok is, főleg a felsőbb évfolyamokon, de fontosnak tartják, hogy az a tanár, aki az órát vezeti, beszéljen magyarul is, lehetőséget teremtve ezzel arra, hogy a diákok kérdezhesse nek, így jobban megértsék a tananyagot.

A Rákóczi Főiskola nyelvi ügyeiről az intézmény elnökével, Orosz Ildikóval készítettünk interjút. A beszélgetésből kiderült, hogy ennek az intézménynek van nyelvoktatási koncepciója az államnyelv oktatására vonatkozóan. 2008-ban fogadta el a főiskola tanácsa ezt az írott dokumentumot *Az ukrán nyelv oktatásának 4 éves koncepciója* elnevezéssel. Ennek értelmében az ukrán nyelvoktatás a második évfolyamon kezdődik: ukrán nyelvtanárok segítségével próbálják meg a diákok nyelvtudását megszerezni, illetve egy középszintű ukrán nyelvtudásra készítik fel őket. „A nyelvtanár, az ukrán nyelvtanár felkészíti a diákot arra, hogy az eddig, a középiskolában, az általános és elemi iskolában szerzett ukrán tudását, egyrészt felfrissítse, másrészt megszerezze, hogy most már egyetemistaként tudatosítsa a diák azt, hogy mit, miért és hogyan kell mondani.”

A koncepció része az is, hogy a főiskola harmadik, negyedik évfolyamos diákjai szaknyelvi kurzusok keretében ismerkednek meg az általános és középiskolai szaktárgyak ukrán nyelvű terminológiájával. Ezeket a kurzusokat már nem ukrán nyelvészek tanítják, hanem az adott szakirányt képviselő, ukránul is jól beszélő szaktanárok. „Ez a kurzus ösztönzőleg azt szolgálja, hogy ukrán-

nyelven az ukrán szaktárgyi terminológiát elsajátítsák, valamint rákényszerülnek arra, hogy olvassanak ukrán nyelvű szakirodalmat. Valószínűleg ez sem egy tökéletes megoldás...” – vallja be adatközlőnk.

A szaknyelvoktatásban részt vevő tanárokkal készített beszélgetésekből az is kiderült, hogy bár a koncepció része a szaknyelvoktatás, annak módszertani keretei nincsenek tisztázva: így például míg a földrajz szakterminológiát oktató tanár az ukrán nyelvű iskolai tanterv elemzésével, fordításával, az ukrán és magyar tankönyvek összehasonlításával foglalkozik ezeken az órákon, addig a történelem szakosok órai foglalkozása abból áll, hogy kisszótárt készítenek a tanult történelmi periódusok szakszókincséből. A szaknyelv oktatása egyébként is érdekes jelenség Ukrajnában, hisz maguknak az ukránoknak is gondjaik vannak az ukrán szaknyelvvvel az orosz nyelv korábbi hegemoniája miatt, s miniszteri rendelet alapján 2009 szeptemberétől még az ukrán nyelven oktató intézményekben is kötelezővé válik az ukrán szaknyelv oktatása. A Rákóczi Főiskola ezt már idén is gyakorolta (s az UNE magyar kara is tervezi bevezetését), továbbá ugyanilyen önszerveződés volt a főiskola részéről az a belső nyelvvizsga, amit a hallgatók a 4. évfolyam végén kötelesek letenni ukrán nyelvből: „...bevezettünk egy általános közép fokú ukrán nyelvvizsgát... Ezt nem az ukrán állam tette kötelezővé, hanem mi a magunk számára, hogy ezzel is ösztönözzük a diákokat az ukrán nyelv tanulására.”

Ami a tannyelv kérdését illeti, az előző intézményekhez hasonlóan a Rákóczi Főiskolán is bevezettek néhány ukrán nyelvű kurzust. Azonban a bevezetés okai és annak gyakorlati megvalósítása eltér az előbbi esetektől. Például míg a Rákóczi Főiskola esetében csak a negyedik, ötödik évfolyamon jelenik meg az ukrán tannyelvként (mivel nincs a szakterületnek megfelelő minősítéssel rendelkező magyarul beszélő oktatója), s ebben az esetben is az előadásokat követő szemináriumi foglalkozásokat egy magyarul tudó segédtanár tartja, addig az UNE-en létrehozott magyar karon vagy a Munkácsi Állami Egyetemen folyó

tanítóképzésben nem szempont a fokozatosság, s már az első évfolyamtól találkozhatnak a diákok ukrán tannyelvű órákkal (bár itt is a magyarul tudó oktató hiánya áll a háttérben).

Látnunk kell, hogy egyedül a Rákóczi Főiskola esetében beszélhetünk az alkalmazott módszerek, tudatos, egymásra épülő, s a magyar diákok nyelvtudásához dinamikusan igazodó nyelvoktatási koncepció léteéről. Ez a koncepció sem részletesen kidolgozott azonban, s egyelőre elsősorban az iskolából alacsony ukránnyelv-tudással érkezett hallgatók államnyelvi ismereteinek elmélyítésére szolgál.

Összefoglalva az ukrán nyelvoktatás jelenlegi gyakorlatát és lehetőségeit a magyarul oktató intézményekben, be kell látnunk, hogy a közösség többnyelvűségét eredményező nyelvi modell gyakorlati megvalósítását több tényező is megnehezíti.

- A kárpátaljai magyar tannyelvű iskolákban az államnyelv oktatásának színvonala és hatékonysága elképesztően alacsony, tehát a felsőoktatásnak sok esetben nagyon alacsony szintről kell valamilyen szintre felsegítenie a diákokat.
- Az önálló magyar nyelvű főiskolát leszámítva az intézmények esetében hiányzik az egységes nyelvoktatási koncepció, amely a megfelelő módszereket előre meghatározott céllal és fokozatossággal alkalmazza.
- A tanárok nyelvtudása (magyar–ukrán kétnyelvű szakemberek hiánya) is hátráltatja a megfelelő tannyelvpolitika kidolgozását.

Nyelvpolitikai ellenzél

A kárpátaljai magyar nyelvű felsőoktatás nyelvi kihívásai közé tartozik az is, hogy a fiatal ukrán állam a nemzetépítés folyamatában megkülönböztetett szerepet szán az ukrán nyelvnek. Az államnyelv funkcióinak kiterjesztése során az állam kiemelt szerepet szán az oktatásnak, s azon belül a felsőoktatásnak is.

Az oktatási miniszter szerint például ahhoz, hogy valaki kisebbségként Ukrajnában minőségi felsőoktatásban vegyen részt, karriert érjen el, megvalósítsa önmagát, anyanyelve mellett természetesen ukránul is tudnia kell. Hozzátette továbbá: „*Nekem mint miniszternek világos: senkinek nincs joga és nem lehet lehetősége arra, hogy korlátozza az állampolgárok azon alkotmányos jogát, hogy az államnyelven tanulhassanak és szerezhessenek végzettséget. Én amellett vagyok, hogy minden anya az anyanyelvén énekeljen bölcsődalt gyermekének. Ám Ukrajna minden állampolgára, többek között a nemzeti kisebbségek képviselői is, az ukrán mint államnyelv magas szintű ismerete révén teljesértékűen integrálódjanak az ukrán társadalomba és legyenek sikeresek.*”⁵

Viktor Juscsenko, Ukrajna elnöke azt nyilatkozta, hogy a felsőoktatási intézményeknek effektívebben kellene szolgálniuk az állami nyelvpolitikát; véleménye szerint az egyetemeknek „az állami politika ügynökeinek” kell lenniük, és az, hogy a felsőoktatásban az ukrán az oktatás nyelve, a kötelező hazafias nevelés része.⁶

Az oktatási tárca az ukrainai felsőoktatást teljes mértékben ukrán nyelvűvé kívánja tenni. A tárcavezető 2008. március 21-én az ország felsőoktatási intézményeinek vezetőivel tartott találkozón elmondott beszédében kijelentette: „*Az oktatási és tudományos minisztérium egyik legkiemeltebb feladata az oktatás teljes mértékben államnyelven történő bevezetése a felsőoktatási intézményekben.*”⁷ Ennek megfelelően már be is nyújtotta a parlament elé a felsőoktatási törvény tervezetét, melynek 5. cikkelye értelmében Ukrajnában a felsőoktatásban a tannyelv az államnyelv. Az elképzelés szerint még

⁵ Lásd a miniszter interjút a *Vysokij zamok* című lap 2008. október 23-i számában. Az interneten megtalálható az alábbi címen: http://www.mon.gov.ua/main.php?querz=newstmp/2008/23_10/1. Lásd továbbá a minisztérium sajtóosztályának közleményét: http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/11_09.

⁶ A nyilatkozatot lásd: <http://korrespondent.net/ukraine/events/586892>

⁷ A beszéd ukrán nyelven megtalálható:

http://www.mon.gov.ua/main.php?query=newstmp/2008/21_03

az idegen nyelv szakokon tartott előadásokat is ukrán nyelven kellene tartani, és csak a metanyelvi példák lehetnek célnyelviak.

Az ukrán nyelv helyzetének, presztízsének erősítését szolgálja a 2008-ban bevezetett új érettségi és felvételi rendszer is. 2008-ban a szaktárca az Európa számos államában már bevált gyakorlat szerint központi érettségi és egyben felvételi vizsgák bevezetéséről döntött (az oktatási tárca 1171. sz. rendelete, 2007. december 25.).⁸ A rendelet szerint kötelezővé vált az ukrán nyelv és irodalom érettségi és felvételi vizsga mindazok számára, akik a felsőoktatásban szeretnék folytatni a tanulmányaikat. A rendelet szerint a nemzetiségi nyelven oktató iskolák (azaz az orosz, lengyel, magyar, krími tatár, moldáv és román tannyelvű intézmények) végzősei számára a kötelező ukrán nyelv és irodalom vizsga mellett választható érettségi/felvételi tárgyak (matematika, biológia, fizika, kémia, földrajz, Ukrajna története, egyetemes történelem, gazdaságtan alapjai, jogi alapismeretek és világirodalom) szintén ukrán nyelvű tesztjeihez kis terjedelmű szótárt, illetve az alapvető szakkifejezéseket tartalmazó szószerkeztet kell biztosítani. Elsősorban az orosz és a magyar kisebbségi közösségek erőteljes tiltakozása következtében a minisztérium meghátrálásra kényszerült, és végül az orosz, lengyel, román, magyar, moldáv és krími tatár tannyelvű iskolák végzősei számára 2008-ban az oktatás nyelvére fordították le a teszteket (az ukrán nyelv és irodalom teszt kivételével). Ám a miniszteri rendelet értelmében a nemzetiségi nyelven oktató iskolák végzősei számára csak átmeneti időszakban (2008-ban és 2009-ben) fordítják le a vizsgák anyagát, 2010-től már csak ukrán nyelven lehet vizsgázni.⁹

⁸ Наказ Міністерства освіти і науки України Про зовнішнє незалежнє оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти, які виявили бажання вступати до вищих навчальних закладів у 2008 році № 1171 від 25.12.2007 р.

⁹ Ugyanezt ismétli a tárca 2009. március 18-i 133. számú rendeletével megerősített, a 2009. évi érettségi és felvételi vizsgák rendjéről szóló leírás 7.2. pontja is. Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження нормативно-правових актів щодо проведення зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників

A minden szakra kötelező ukrán nyelv és irodalom tesztvizsga követelményei teljesen azonosak voltak az ukrán tannyelvű iskolákban érettségizők és a nem államnyelven tanulók számára egyaránt. Ez a gyakorlat azonban hátrányosan érinti a nem ukrán anyanyelvűeket, és nem biztosítja az egyenlő esélyeket a felvételi során. Ezt könnyű belátni. Az egyik gyerek anyanyelvén és anyanyelvéből tesz vizsgát. A másik gyerekek viszont nem az anyanyelvén kell megbirkóznia a feladatokkal. Ha pedig a hatályos rendeletek értelmében 2010-ben már valamennyi tárgyból ukránul kell vizsgázni minden továbbtanulni szándékozónak, akkor az esélyegyenlőség szóba sem kerülhet. Az is meglehetősen furcsa, hogy pl. a magyar nyelv és irodalom vagy a román nyelv és irodalom szakra jelentkezőknek ukránból kötelező érettségi és egyben felvételi vizsgát kell tenniük, ám magyarból vagy románból tilos (hisz ezek a tárgyak nem szerepelnek a választható vizsgatárgyak között).

Az ismertetett felvételi eljárás és a felsőoktatás teljes ukránosítása halmozottan hátrányosan érinti a magyar tannyelvű iskolák végzőseit, hiszen (mint említettük) a kisebbségi nyelven oktató iskolákban nagyon alacsony az államnyelv oktatásának határfoka.

Befejező gondolatok

A jelenlegi ukrainai oktatáspolitikai körülmények között a magyar nyelvű képzés (ezen belül a felsőoktatási képzés) presztízse megkérdőjeleződött. Az ukrán oktatáspolitikai sugallta üzenet abban a formában jutott el a magyar közösséghez, hogy csak az lehet sikeres Ukrajnában, aki ukránul tanul.

A nyelvi nacionalizmus ideológiájának megfelelően az állam arra való hivatkozással szeretné kiszorítani a kisebbségek nyelvét az oktatásból, hogy csupán a kisebbségek integrációját,

навчальних закладів системи загальної середньої освіти в 2009 році № 133 від 18.03.2009 р.

esélyegyenlőségét próbálja biztosítani. Mégpedig azáltal, hogy kiszabadítja őket nyelvi és nemzetiségi/etnikai bezártságukból.¹⁰ Vagyis a kisebbségek hátrányos helyzetét nem úgy kívánják megszüntetni, hogy szélesebb nyelvi, nyelvhasználati és oktatási jogokat biztosítanak számukra, hanem úgy, hogy saját nyelvüket mint az érvényesülés és a társadalmi mobilitás eszközt kínálják fel. Mindez kísértetiesen emlékeztet arra a szovjet logikára, mely szerint az orosz nyelv nem azért vált „a népek közötti érintkezés nyelvévé” a Szovjetunióban, mert ezt adminisztratív eszközökkel erőltették, hanem mert – ahogy azt Lenin előre látta – mindenki azt a nyelvet választotta az érintkezés eszközüül, amely számára a legkényelmesebb és legcélszerűbb.¹¹

Az ukrán oktatáspolitikai körülmények között a magyar nyelvű felsőoktatás nyelvi képzésének még nagyobb jelentősége van. Kihívásként áll az intézmények előtt, hogy amikor a diákok a magyar vagy az ukrán nyelvű felsőoktatás között választanak, akkor ez ne a magyar vagy a minőségi oktatás közötti választást jelentse. Ahhoz azonban, hogy a magyar nyelvű felsőoktatás minőségi tudással lássa el a diákokat, tudatos tannyelvpolitika révén biztosítani kell a diplomások többnyelvűségét. Ám azt is látni kell, hogy a kérdés jogi rendezése egyelőre nem az egyetemek, hanem az állami nyelv- és oktatáspolitikai irányítóinak kezében van.

Szakirodalom

BEREGSZÁSZI Anikó

2002 A kárpátaljai magyarság nyelvhasználati sajátosságai a nyelvtervezés szemszögéből. *Kisebbségkutatás* 2. 368–375.

¹⁰ Az ehhez hasonló érvelésre lásd pl. Patten 2001: 691–715. Bírálataira lásd pl. Kontra 2006: 9–29.

¹¹ Az érvelést bővebben kifejtve lásd például az egyik szovjet nyelvész munkájában: Hazanarov 1982.

BEREGSZÁSZI Anikó – CSERNICSKÓ István

2004 ...itt megnyit ér a szó? Írások a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról. PoliPrint, Ungvár

ХАЗАНАРОВ, Константин

KONTRA Miklós

2006 Nyelvi emberi jogi polémiák. In: Benő Attila – Szilágyi N. Sándor (szerk.): *Nyelvi közösségek, nyelvi jogok*. Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége, Kolozsvár, 9–29.

LANSTYÁK István

1996 Anyanyelvi nevelés a határon innen és túl. In: CSERNICSKÓ István – VÁRADI Tamás (szerk.): *Kisebbségi magyar iskolai nyelvhasználat*. Tinta Könyvkiadó és Kiadványszerkesztő Bt., Budapest, 11–15.

OROSZ Ildikó – CSERNICSKÓ István – KRISTOFORI Olga – AMBRUS Pál

2008 *A magyar nyelvű/nyelvi oktatás stratégiai kérdései Kárpátalján*. <http://www.nemzetpolitika.gov.hu/data/files/133843334.pdf>. (Letöltve: 2009.03.10.)

PATTEN, Alan

2001 Political theory and language policy. *Political Theory* 29. 691–715.

SZÉPE György

1984 Jegyzetek a nyelvi tervezésről és a nyelvpolitikáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* (XV.) 303–329.

BALÁZS Lajos

A román nyelv magyar iskolában való tanításának vélt és valós dilemmái

Nem nyelvészként, hisz néprajzos vagyok, hanem egykori romántanárként és a román nyelv magyar iskolában való oktatásának ügyéért, mint vívódóként szólok a konferencia munkálatain.

Terjedelmi okok miatt nem is tudom melyik dilemmakategóriáról ejtsek szót, noha mind a kettőt történelmi kategóriának is tekintem.

Részemről nem formális retorikai formula az a kijelentés, hogy eme dilemmák megvilágítása, elkülönítése mennyire bonyolult. Mert rájöttem, egy dilemma sem úgy dilemma az egyiknek, ahogyan dilemma a másiknak, hogy az, ami vélt, a másiknak csaknem mindig valós, és fordítva. Tisztáznom kellene a történetiség okán azt is, hogy miért, mióta, hogyan és hol dilemma? Tehát olyan problémakörrel van szó, melyhez az érintett felek – egyfelől a mindenkori román hatalom és annak nyelvoktatási politikája, stratégiája, másfelől a magyar kisebbség – más-más érdekszemszögből viszonyultak és viszonyulnak hozzá immár több mint nyolcvan éve. Én ebben látom az okát annak, amiért a román nyelv magyar iskolában való tanítása, illetve annak általánosan alacsony szintű ismerete súlyos társadalmi, politikai feszültségek folyton visszatérő gerjesztője. Olyan, ami több ezer erdélyi magyart egzisztenciálisan érint, sok románt irritál, hamis